

НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БЕСТСЕЛЕРІВ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

NARRATIVE FEATURES OF UKRAINIAN BESTSELLERS OF MASS LITERATURE

Яо Сяо Сяо,

orcid.org/0009-0008-1823-4354

аспірантка кафедри історії української літератури,

теорії літератури та літературної творчості

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються наративні особливості прозових творів української сучасної масової літератури, які стали бестселерами популярних книжкових мереж «Книгарні «Є» і Yakaboo влітку 2023-го р. Визначаються специфічні особливості художньої оповіді автора у зразках масової літератури порівняно з елітарним письменством. Досліджується творчий доробок Макса Кідрука, Андрія Сем'янків, Євгенії Кузнецової, Ігоря Мисяка, Маргарити Сурженко, Юрія Новодворські, Анастасії Левкової та інших популярних письменників.

Основна проблема дослідження полягає в необхідності вивчення наративної специфіки популярної масової літератури як засобів комунікації автора з читачем; чинників, який напряму впливають на сприйняття й ментальність освічених читачів-українців.

Метою дослідження є аналіз основних рис наративних особливостей українських бестселерів масової літератури періоду нового історизму у порівнянні з постмодерною прозою. У висновках дослідження зазначені характерні наративні особливості популярної масової літератури, як-от: багатоплановість оповіді, застосування ефекту «множинного наратора», інтермедіальність сюжету, переосмислення концепції героїчного й антигероїчного міфу, максимальна адаптованість до читацького сприйняття. Визначається унікальність наративної специфіки масового літературного бестселера періоду нового історизму, який твориться автором не лише з художньою, а й з комерційною метою, як інтелектуальний «продукт» для читача-«споживача».

Підкреслено, що композиція та інші художні особливості оповіді залежать тільки від того, що хоче передати автор своїм читачам і яких ефектів сприйняття він очікує від них. Бестселери масової літератури не є зразками «мистецтва для мистецтва», а з самого початку задумуються як комерційно успішні твори. Тому їхня наративна специфіка значною мірою диктується культурним рівнем і смаками читацької аудиторії. Читач поступово стає суб'єктом творення літературного процесу разом із письменником, що відрізняє епоху нового історизму від попереднього, постмодерного, етапу розвитку вітчизняної літератури.

Ключові слова: наратив, дискурс, бестселер, масова література, інтермедіальність, сучасна українська література.

The article analyzes the narrative features of prose works of Ukrainian contemporary mass literature that became bestsellers in the popular bookstore chains «Bookstore «E» and Yakaboo in the summer of 2023. The author identifies the specific features of the author's narrative in samples of mass literature in comparison with elite writing. The works of Max Kidruk, Andriy Semyankiv, Yevheniia Kuznetsova, Ihor Mysiak, Marharyta Surzhenko, Yuriy Novodvorsky, Anastasiia Levkova, and other popular writers are studied.

The main problem of the research is the need to study the narrative specifics of popular mass literature as a means of communication between the author and the reader; factors that directly affect the perception and mentality of educated Ukrainian readers.

The purpose of the study is to analyze the main features of narrative features of Ukrainian bestsellers of mass literature of the period of new historicism in comparison with postmodern prose. The conclusions of the study point out the characteristic narrative features of popular mass literature, such as the multifaceted narrative, the use of the «multiple narrator» effect, the intermediality of the plot, the rethinking of the concept of heroic and anti-heroic myth, and the maximum adaptation to the reader's perception. The author defines the uniqueness of the narrative specificity of the mass literary bestseller of the period of new historicism, which is created by the author not only for artistic but also for commercial purposes, as an intellectual «product» for the reader-consumer.

It is emphasized that the composition and other artistic features of the story depend only on what the author wants to convey to his readers and what perceptual effects he expects from them. The bestsellers of mass literature are not examples of «art for art's sake» but are initially conceived as commercially successful works. Therefore, their narrative specificity is largely dictated by the cultural level and tastes of the readership. The reader gradually becomes a subject of the literary process together with the writer, which distinguishes the era of new historicism from the previous, postmodern stage of development of national literature.

Key words: narrative, discourse, bestseller, mass literature, intermediality, contemporary Ukrainian literature.

Постановка проблеми. Українська масова література почала ґрунтовно й неупереджено досліджуватися лише з 2010-х, і художні особли-

вості багатьох її зразків на сьогодні достатньо не студійовані. Це стосується і бестселерів масової літератури – творів, які завдяки своїй попу-

лярності найбільше впливають на ментальність українських читачів.

Масова література та її бестселери є самобутніми художніми явищами, які менше, аніж твори елітарної літератури, підпорядковані будь-яким догмам і канонам творчості. Масовість і загальнодоступність відкривають широке поле для письменницьких експериментів із синтезом літературних жанрів, сюжетною композицією та особливостями текстової оповіді. На відміну від історичних попередників, творці сучасної української масової літератури часто не дотримуються ідеологічних і мистецьких доктрин, не обмежені цензурою. Усе це дозволяє творити багатопланове національне мистецтво слова.

Дослідження наративів українських бестселерів масової літератури важливе, оскільки саме наратив, дискурс твору є безпосереднім засобом взаємодії автора і читача. Наратив завжди узагальнює досвід людського, який передається через твір; не лише виявляє цінності й культурні установки, а й творить їх у процесі написання й читання літературного твору. Від наративної специфіки популярної масової літератури значною мірою залежить, якою буде свідомість освіченого українця-читача найближчим часом та у стратегічній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема наративних особливостей сучасної літератури є досить актуальною для вітчизняного літературознавства. Зокрема, генеза, ознаки наративу як літературознавчого феномену, типологія наративних особливостей досліджувалися Т. Кушніровою [1]. М. Рябченко проаналізувала наративні особливості комбатантської прози у контексті її художніх і жанрових особливостей [2]. В. Ніколаєнко розглянула жанрову специфічність оніричного наративу [3]. Окремі специфічні риси художньої оповіді у творах масової літератури описуються в наукових працях С. Філоненко [4], Т. Белімової [5], Н. Бернадської [6].

1-го березня 2023-го р. на базі кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету ім. І. Франка пройшов науковий семінар «Постколоніальні наративи сучасної української літератури», доповідачкою якого стала О. Сайковська. Постколоніальні підходи у вітчизняному літературознавстві та їхні адаптації аналізувалися на прикладі творчості Софії Андрухович, Тані Малярчук, Тамари Горіха Зерня, Гаськи Шиян, Ганни Костенко, Тараса Прохаська, Остапа Сливинського та ін. [7].

В українському літературознавчому просторі досі присутня лише невелика кількість наукових досліджень, у яких згадуються специфічні наративні риси популярного письменства. У той час як глибокий герменевтичний і компаративний аналіз цих особливостей є досить важливим для розуміння сучасного літературного процесу, читацького вибору та можливих напрямів розвитку масової літератури.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних наративних рис українських бестселерів масової літератури періоду нового історизму у порівнянні з постмодерною прозою.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поняття «наратив» у літературознавстві є досить широким. Зокрема, Т. Кушнірова визначає його як «*ведення оповіді, виклад матеріалу в індивідуально-авторському міфі*» [1, с. 130]. При цьому, як додає дослідниця, літературний наратив передбачає не лише тип оповіді (від першої чи третьої особи), а й композиційну структуру твору, ступінь вимислу, авторське кодування певних ідей та смислів.

Доба нового історизму в літературі, яка, за словами Н. Бернадської, закономірно змінила постмодернізм [6], суттєво вплинула на особливості художньої оповіді творів масової літератури. Наративні особливості постмодерної масової прози, пише Л. Лавринович, здебільшого відображали ту кризу самотності й духовності, з якою зіткнулися автори у період з 80–90-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст. [8].

Характерними наративними рисами постмодерних творів були іронічність і самоіронічність аж до гротеску (як, наприклад, у «Рекреаціях» (1990) чи «Дванадцятьох обручачах» (2003) Юрія Андруховича), комічний пафос, підкреслений епатаж, універсальність метанаративів, деканонізація, іманентність символічного узагальнення [9] тощо. Масова література доби нового історизму, яка настала на початку ХХІ ст., поступово відійшла від концепції постмодерного бунту, гротескної карнавалізації, висміювання навколишньої дійсності.

На той час українське суспільство вже пережило перший етап становлення як самотньої формації після проголошення Україною незалежності 24-го серпня 1991-го р. І, хоча в українському літературному просторі ще з'являлися твори з виразним постмодерним колоритом на кшталт психологічно-фантастичного «Наміру!» (2006) Любка Дереша чи сатирично-політичної «Оленіади» (2014) Ірен Роздобудько, напрямок

філософського пошуку багатьох вітчизняних прозаїків закономірно змінився.

Літературна епоха нового історизму відрізняється від постмодерної передусім свідомим відходом від прив'язки нарративу до подій і духу «переламної епохи». Письменники стають більш вільними у зображенні тих духовних і соціальних реалій, у яких перебувають персонажі. Сприймати дійсність, яка оточує, герої також можуть зовсім по-різному, у т. ч. без типового для постмодерну філософського цинізму й іронізування. Українські митці слова періоду нового історизму стали активно використовувати нарратив твору як символічний літературний код, що витворює культурну реальність у симбіозі авторського задуму й читацького сприйняття.

Якщо виходити із запропонованого С. Биковим визначення нарративу як «...надправди про буття, яку ми формуємо із мережі «міфів», тобто, з інтерпретацій реальності за допомогою знаків та символів...» [10], то сучасна масова проза пропонує різноманітні версії цієї надправди. Нарративні особливості творів прозаїків-постмодерністів нерідко відображали викривлену, карикатурну реальність, підсилюючи її гротескність як символічний прийом. Представники нового історизму усвідомлено повернулися до реалістичності, причому висвітлюють різні аспекти реальності досить нейтрально з т. ч. ідейності й моралі.

Популярний український фантаст Макс Кідрук, автор бестселерів *«Жорстоке небо»* (2014), *«Де немає Бога»* (2018), *«Доки світло не згасне назавжди»* (2023), називає реалістичність тим, що втягує читача в історію, тобто нарратив твору. На думку Кідрука, якісна оповідь популярного фантастичного твору – далеко не *«містика заради містики»*, а радше *«... жонгливання словами на останньому кордоні, куди дійшла наука, над тією прірвою, де починається невідомість»* [11].

Такий підхід до побудови нарративу майже завжди породжує синтез жанрів у популярній масовій літературі. Наприклад, бестселер-техно-трилер Макса Кідрука *«Зазирни у мої сни»* (2016) його автор водночас вважає, у першу чергу, соціальною драмою, у другу – гостросюжетним романом [11].

С. Філоненко в монографії *«Масова література в Україні: дискурс / гендер/ жанр : монографія»* відзначає, що дискурс бестселерів масової літератури є передусім типом художньої практики письменника й комунікації автора, і читача [4, с. 17]. Цим бестселери масової літератури від-

різняються від творів елітарного письменства, які також користуються немалою популярністю в сучасних читачів.

Елітарний класичний письменник минулої епохи при творенні нарративу взаємодіяв насамперед із літературною традицією і творчою доктриною того напрямку, в якому працював. Масовий письменник, окрім цього, зацікавлений у читачеві як покупцеві і споживачеві того літературного «продукту», який виробляє автор. Тому він з самого початку пише те, що сподобається аудиторії, і так, як вона готова сприймати ту чи іншу оповідь. Євгенія Кузнецова, авторка бестселерів *«Спитайте Міечку»* (2021) і *«Драбина»* (2023), сказала в інтерв'ю *«The Ukrainians»*: *«Нинішня реальність така, що коли хочеш, аби твої тексти доходили до людей, маєш працювати над аудиторією»* [12].

Як переконаний С. Биков, найпоширенішим і найвагомим нарративом масової прози можна вважати героїчний міф, за структурою якого конструюються *«...сучасні голлівудські стрічки, книги-бестселери та й розповіді про сьогоднішню війну»* [10]. Погодимось з його тезою й відзначимо, що автори популярної масової літератури трактують героїчний міф по-різному. Дехто з них завертається до західної традиції змалювання подвигів відважних приватних детективів (як, наприклад, Владислав Івченко, Андрій Кокотюха, Олекса Доніч та ін.).

Інші, зокрема, героїчно загиблий на україно-російському фронті поет і прозаїк Ігор Мисяк, зосереджені на концепції «героя з народу», який не вершить надлюдські подвиги, але при цьому несе не менш важливе служіння. Такими є, наприклад, персонажі роману І. Мисяка *«Завод»* (2022): механік Шановний, майстер Вода, інші конструктори приладу, який має робити людей щасливими. Герої будують не тільки прилад, але й власні долі, реалізуючи при цьому другий шанс на краще майбутнє. Хоча сам проект приладобудування зазнає краху, місія друзів усе ж не є марною: вони відновлюють смисл життя і через це духовно відроджуються.

Часто нарративна специфіка популярної масової літератури відображає характер антигероїчного міфу. Прикладом твору з таким основним нарративом можуть бути *«Танці з кістками»* (2023) Андрія Сем'янків ака MED GOblin – письменника, медичного блогера та військового лікаря на передовій. Основна сюжетна лінія цього медичного трилеру – трансформація невдахи й алкоголіка, патологоанатома Северина Доника, в антисоціального елемента чорної трансплантології, убивцю.

Як слушно зазначає І. Руденко, з одного боку, наратив твору виглядає як «антологія банальних людських проблем і думок» [13], а з іншого, за словами самого А. Сем'янків, роман – «збірка рефлексій української медицини за останні 15 років» [13]. Наратив популярного серед читачів твору сучасної масової літератури зазвичай складний і багатоплановий, відкриває поле для різноманітних читацьких інтерпретацій смислів.

«Танці з кістками» виразно демонструють оригінальність наративу новоісторичного бестселеру. Оповідь ведеться від третьої особи, проте окремі вкраплення фраз на кшталт: «*Ти не живеш, Сево, а виживаєш*» [13], «*Того відділення тільки й є, що він та Гриша-прозектор*» [14, с. 7], «*Гроші за своєю природою повинні крутитися*» [14, с. 8] створюють відчуття «... *трансляції своєї думки в порожнечу*» [14, с. 10]. Читач ніби водночас слухає і автора, Андрія Сем'янків, і його героя Доника. Т. Кушнірова називає подібні явища в тексті ефектами «множинного наратора» [1].

Оповідь від першої особи, до якої вдаються, наприклад, Іларіон Павлюк у «Білому попелі» (2018), Наталка Доляк у «Місці останньої реєстрації громадян» (2023), Оксана Забужко у «Музеї покинутих секретів» (2023), найбільш характерна для масової філософсько-психологічної прози. Наратор у першій особі дає читачеві повне відчуття внутрішнього світу персонажа. Нерідко герой при цьому є літературним alter ego автора, як, скажімо, львівський журналіст Марко Крилович у романах Юрія Винничука.

Специфічною рисою, яка притаманна бестселерам масової літератури, є максимальне занурення читача у «колотир» наративу, як-от у «Молескіні» (2022) Юрія Новодворські [15]. Цей твір являє собою зразок сучасного *capser story* – кримінального роману з великою кількістю звичних «блатних» типажів, нецензурної лексики й відповідного жаргону, зухвало-еротичних сцен, згадування популярних брендів тощо. Наратив «Молескіну» – не просто оповідь про пригоди юного івано-франківсько-львівського правопорушника Дані Думанського та його співучасників, а повне й безцензурне занурення в ту атмосферу, яка оточує персонажа.

Критикиня А. Герасимова пише про «Молескін», що його сюжет «... захоплює та інтригує, аж поки не настає фінал – занадто кіношній, відкритий, якщо не обірваний...» [16]. Слід підкреслити, що «кіношність» у значенні інтермедіальності, інтегрованості тексту з іншими видами мистецтва, притаманна багатьом бестселерам сучасної масової літератури.

Вона може виражатися в різних художніх зв'язках наративу.

У сюжеті того ж «Молескіну» всіляко обігруються популярні в медіа теми «*непереможного студентського пофігізму*», «*дрібного баригування*» наркотиками в середовищі діджеїв нічних клубів, провінційного страху перед Києвом як «*одним із найнебезпечніших міст Європи*» [15, с. 7]. Ця історія ніби наперед адаптована під сценарій молодіжного кримінального серіалу, який, безумовно, здобув би певну популярність.

Є. Кузнєцова, не лише письменниця, а й відома медіа-діячка, описує інший популярний формат наративу сучасної масової літератури – «*замальовка, підглядання в один конкретний сезон, про який ідеться*» (про свій роман «Спитайте Мієчку») [17]. У подібних «замальовках» теж певною мірою проявляється інтермедіальність, яка привносить у літературний твір художні елементи публіцистичних текстів зі світу журналістики і блогерства, створює ефект «живої трансляції».

Таку стилізацію літературного наративу використовує, наприклад, Маргарита Сурженко у «Квартирі київських гріхів» (2017). Оповідь, яка ведеться від імені однієї з героїнь, живого втілення гріха Хтивості, із самого початку подана читачеві у формі діалогу героїні та її «жертви». Наратив максимально наближає читача до персонажа, дає йому відчуття себе «за сусіднім столиком», де він слухає діалог героїв.

Хронологія наративу популярної масової прози особливо цікава для дослідника, оскільки сучасні письменники активно з нею експериментують. Зокрема, у «Чорному весіллі» (2023) Сергія Пономаренка дія розпочинається із «приквелу» подій 1715-го р. і переноситься в сучасність. Авторка роману «За Перекопом є земля» Анастасія Левкова, яка взяла для цієї книжки близько 200 інтерв'ю з жителями Криму різних національностей [18], поєднує у творі життєпис героїнь (90-ті рр. – 2014-й р.) та екскурси в давні часи на півострові. Оксана Забужко у «Найдовшій подорожі» (2022) одночасно розгортає два виміри витоків війни: тридцятилітній і трьохсотлітній.

На нашу думку, такий підхід до хронологічної побудови наративу зумовлений інтермедіальним впливом кіноіндустрії на сучасну літературу. Пересічний читач, звичний до динамічних сюжетів фільмів, швидко стомився б від одноманітної оповіді про події, які відбуваються з одним і тим же героєм в один і той же час. Творці масової літератури інколи вирішують про-

блему, комбінуючи різні наративні лінії в одному й тому ж творі.

При цьому, як у «Чорному весіллі», читачеві часом із самого початку незрозуміло, як саме пов'язаний «приквел» (скоєний за наказом шляхтича з XVIII ст. злочин) і поневіряння героїв-сучасників (звинувачення у вбивстві дівчини). Їх до кінця тримає інтрига, за інтенсивністю швидше «кіношна», аніж літературна. Лише в місцевих оповідях, у які майбутня жертва свято вірить (тоді як майбутні підозрювані ставляться до них скептично), криється натяк на розгадку таємниці.

За словами авторки популярної збірки новел «Перед очима» (2022) Міли Смолярової, важливим для неї було побачити літературу як «... унікальну, надзвичайно різноманітну, відверту, сміливу, ризиковану. Ту, що викликає заздрість, роздратування, сильні емоції» [19]. Дослідниця Т. Белімова співзвучно зі Смоляровою називає бестселером «...художній твір, у якому відповідається захоплива історія, здатна потрясти, здивувати, розчулити, навчити, змусити співпереживати» [5, с. 24]. Отже, наратив, дискурс масової літератури спрямований передусім на взаємодію з емоційною сферою читача, його почуттями, враженнями і вподобаннями.

На цьому акцентує увагу й С. Філоненко, наводячи результати проведеного австралійською науковицею Е. Гелліган порівняльного аналізу літературної белетристики (елітарної літератури) та популярної белетристики (того, що ми зємо бестселерами масової літератури). Гелліган виявила, що наратив масової літератури має легко сприйматися читачем, полегшувати його досвід, викликати емоції надмірностями й перебільшеннями, виходити за межі одного твору й породжувати цілу серію оповідей [4, с. 22].

Мова аж ніяк не йде про те, що наратив масової літератури неодмінно мусить бути примітивним, «штапованим» і неінтелектуальним на противагу елітарності. Проте він спершу

контактує з емоційним, чуттєвим сприйняттям читача, а вже потім торкається його інтелектуальної сфери. Тому бестселери масової літератури достатньо адаптовані до сприйняття читачами різного інтелектуального рівня, соціального статусу, освіченості тощо.

Висновки. До основних рис наративів творів сучасної масової літератури, які стали бестселерами, можна віднести:

– багатоплановість оповіді, завдяки якій бестселери найчастіше синтезують декілька літературних жанрів;

– присутність у тексті «множинного наратора» (за визначенням Т. Кушнірової) [8], завдяки чому створюється складна композиційно-розповідна структура;

– наближеність структури наративу до динамічності сюжету кінотвору (інтермедіальність);

– оригінальне трактування традиційних наративних героїчних і антигероїчних міфів;

– максимальну адаптованість до особливостей читацького сприйняття для взаємодії з емоційною сферою читача тощо.

Масова література нового історизму позбавлена будь-яких сталих канонів у вибудовуванні наративу твору. Як правильно зазначила Т. Белімова, історія кожного національного бестселера є по-своєму унікальною й неповторною [2].

Композиція та інші художні особливості оповіді залежать тільки від того, що хоче передати автор своїм читачам і яких ефектів сприйняття він очікує від них. Бестселери масової літератури не є зразками «мистецтва для мистецтва», а з самого початку задумуються як комерційно успішні твори. Тому їхня наративна специфіка значною мірою диктується культурним рівнем і смаками читацької аудиторії. Читач поступово стає суб'єктом творення літературного процесу разом із письменником, що відрізняє епоху нового історизму від попереднього, постмодерного, етапу розвитку вітчизняної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кушнірова Т. Наратив як літературознавча категорія: генеза, ознаки, типологія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2019. № 39, т. 1. С. 130–133.
2. Рябенко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–73.
3. Ніколаєнко В. Жанрова специфічність оніричного наративу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2022. № 55. С. 72–76.
4. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2011. 432 с.
5. Белімова Т. Алхімія слова : вимір сучасного українського бестселера. *Слово і час*. 2017. № 11. С. 22–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2017_11_5 (дата звернення: 04.08.2023)

6. Бернадська Н. Фінал постмодернізму. Новий історизм і масова література. *Філологічні семінари* / редкол.: М. Наєнко, Н. Бернадська, О. Астаф'єв [та ін.]. Вип. 21. К. : ВПЦ «Київський університет», 2020. С. 101–110.
7. Науковий семінар Олени Сайковської. *Філологічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка* : веб-сайт. 2023, 1-ше березня. URL: <https://philology.lnu.edu.ua/news/naukovyy-seminar-olenu-saykovskoi> (дата звернення: 17.08.2023).
8. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? *Слово і час*. 2001. № 1. С. 39–46.
9. Гребенюк Т. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози) : навчальний посібник з курсу «Культурологія». Запоріжжя, 2007. 136 с.
10. Биков С. Як Україна перемає у війні наративів. *Interfax Ukraine*: веб-сайт. 2022, 8-ме листопада. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/870738.html> (дата звернення: 17.08.2023).
11. Макс Кідрук: порівнювати мене з Кінгом – принизливо. *BBC News Ukraine* : веб-сайт. 2016, 8-ме листопада. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161104_book_2016_interview_kidruk_ag (дата звернення: 17.08.2023).
12. Тимошук Я. Євгенія Кузнєцова: «Українці вміють сміятися з себе з любов'ю та повагою». *The Ukrainians*: веб-сайт. 2021, 10-те червня. URL: <https://theukrainians.org/yevheniia-kuznietsova/> (дата звернення: 17.08.2023).
13. Рудійко І. Жорсткий світ у м'якій обкладинці. *Український тиждень*: веб-сайт. 2023, 9-те січня. URL: <https://tyzhden.ua/zhorstkyj-svit-u-m-iakij-obkladnytsi/> (дата звернення: 17.08.2023).
14. Сем'янків А. Танці з кістками. К. : Віхола, 2023. 368 с.
15. Новодворські Ю. Молескін. Брустури: Дискурсус, 2022. 176 с.
16. Герасимова А. З першої спроби: дебютна українська проза. *Читомо*: веб-сайт. 2022, 22-ге листопада. URL: <https://chytomo.com/z-pershoi-sproby-debiutna-ukrainska-proza/> (дата звернення: 17.08.2023).
17. Базів Л. Євгенія Кузнєцова, письменниця, номінантка «Книги року ВВС-2021»: «У моєму письменництві, насамперед, «завинила» моя бабуся своїм сторітелінгом». *Укрінформ*: веб-сайт. 2022, 8-ме січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3380847-evgenia-kuznecova-pismennica-nominantka-knigi-roku-vvs2021.html> (дата звернення: 17.08.2023).
18. Про книгу «За Перекопом є земля». Анастасія Левкова. *Видавництво «Лабораторія»* : веб-сайт. URL: <https://laboratoria.pro/products/za-perekorom-e-zemlya> (дата звернення: 17.08.2023).
19. Історії випускників: Міла Смолярова. *Літосвіта* : школа творчого та професійного письма. URL: <https://litosvita.com/vypuskniky-mila-smolyarova/> (дата звернення: 17.08.2023).